

LUOKĖ: vokiečių okupacija ir SOVIETŲ sugrįžimas

REGINA STONKUTĖ-ŽUKIENĖ

Vokiečių kariuomenė rytuose skynė pergales. Radijas nuolat skelbė, kad į nelaisvę pasiduoda šimtai tūkstančių rusų kareivių. Atrodė, kad vokiečių galybė neįveikiama ir sovietai į Lietuvą niekada nebesugrįš. Tačiau praūžęs frontas ramybės neatnešė. Į Luokę su balta vėliava vis ateidavo rusų kareiviai, juos uždarydavo į daboklę ir išveždavo į belaisvių stovyklas. Vokiečiai Luokės žydus suvarė į Prižginto dvarą. Prasidėjo sovietinių aktyvistų paieškos ir areštai. Rainių miškelyje buvo surasti užkasti nukankintų Telšių kalėjimo kalinių kūnai. Tarp jų buvo ir luokiškių: Juozas Truska, Stasys Jocys, Česlovas Šalkauskis, broliai Andrius ir Jonas Rudokai, Petras Maskolenka. Žmonos pageidavimu Juozą Truską parvežė į Luokę. Buvau jo laidotuvėse. Kiti kankiniai buvo iškilmingai palaidoti Telšiuose. Iš Pravieniškių parvežė nušautą stovyklos prižiūrėtoją žmoną Beraitę. Iš kalėjimų pradėjo grįžti kaliniai. Buvo sužinota, kad A. Niemčiauskis žuvo Červenėje. K. Grušui iš Pašukvenų ir J. Viktoravičiui kulkos nepataikė, jie Červenėje išlindo iš po sušaudytųjų kūnų ir pabėgo. K. Sudaris man girdint pasakojo tėvams, kad, varant per Minską kalinius, jis nuriedėjo į kiemą. J. Truska, varant į Červenę kalinius per mišką, užskridus vokiečių lėktuvams, metėsi į mišką ir išsigelbėjo. Sargybiniai šaudė, bet kalinių palikti negalėjo, todėl jam pavyko ištrūkti. Justinas Petkevičius buvo sušaudytas netoli Polocko. Kiti kaliniai iš Kauno kalėjimo išsigelbėjo prasidėjus sukilimui ir į Luokę parėjo pėsti.

Prasidėjus karui, Rudupių miškelyje buvo sušaudyta 14 sovietinių aktyvistų, o vėliau Gudiškėse – žydai vyrai. Žydės moterys kartu su vaikais buvo išvežtos į Telšių getą. Šie įvykiai sukėlė visuomenės susipriešinimą. Vokiečių administracija skelbė, kad jei bus nušautas bent vienas vokiečių, 4 km spinduliu bus sušaudyti visi gyventojai. Pati apie tai skaičiau. Buvo įvestos prievolės ūkininkams ir maisto kortelės mieste. Šiauliuose buvo didelė belaisvių stovykla. 1941 m. rudenį pradėjo belaisvius dalinti ūkininkams – darbams. Į Luokę taip pat atvežė belaisvių. Tėvai priėmė leningradietį ukrainietį Vasilijų. Tai buvo geras, darbštus vyras, prieš karą Leningrade (dabar – Sankt Peterburgas) dirbusį vairuotoju. Gerai sugyvenome ir labai gailėjome, kai po pusmečio jį vėl paėmė į stovyklą, kur su belaisviais buvo žauriai elgiamasi. Vasilijus įstojo į iš belaisvių ukrainiečių formuojamą Vlasovo armiją. Važiudamas su kareiviais per Telšius buvo užėjęs pas mane. Vilkėjo žalią uniformą. Jam likimas buvo negailėstingas. Iš armijos jis pabėgo ir slapstėsi Luokėje netoli Guivėnų pas rusą Maksimovą. Kažin kas įskundė policijai. Vasilijus bandė bėgti į mišką, bet buvo nušautas.

Pradėjo iš ūkininkų imti arklius, juos reikėjo vesti komisijai į Telšius. Ūkininkai įsigudrino vesti kuinus, dažnai tas pats arklys apskudavo kelis ratus – nuo kitų ūkininkų. Tokių arklių komisija neėmė. Į gurguolininkus frontui ėmė ir vyrus – kartu su arkliu ir vežimu. Iš Luokės į gurguolininkus pakliuvo geras dainininkas Petras Kirkutis ir nemažai kitų. Po pusmečio jis grįžo.

Prasidėjo vyrų šaukimas į vokiečių kariuomenę. Rusas Daraškevičius, gyvenęs Telšių gatvės gale, prieš pieninę, į ją išvežė savo vyriausiąjį sūnų. Iš mano klasės išėjo Mykolas Šaikūnas, jo brolis Algirdas liko mokytis su mumis. Iš fronto Mykolas siuntė mums laiškus, rašė, kad būna labai baisu, kai į kautynes fronte stoja rusės moterys.

Lietuviai į vokiečių kariuomenę eiti nenorėjo. Telšiuose Luokės gatvėje pas šeiminkę Mažeikienę kartu su mumis gyveno suaugusių vakarinėje besimokantis Lipskis. Kai pamatydavo atnešant šaukimą, jis pasislėpdavo šeiminkės kambaryje, o mes sakydavome, kad jo nėra. Vakare jis eidavo į mokyklą ir niekas jo neieškodavo. Pradėjo imti nesusituokusius jaunos žmones į darbo prievolę Vokietijoje. Norėdami jos išvengti žmonės dažnai fiktyviai susituokdavo. Į darbus Vokietijon buvo išvežta buvusi mano auklė – 19 metų Zosė Rupeikaitė. Po karo jai pasisekė sugrįžti namo ir ji papasakojo mums apie sunkų darbą ginklų fabrike, apie kelionę per Lenkiją namo.

Po Stalingrado pralaimėjimo frontas sparčiai ritosi atgal. Luokės mokykloje vokiečiai įrengė karo ligoninę, taip pat ir Telšių gimnazijos pastate. 1944 m. vasarą smarkiai susižeidžiau koją ir mama, įsidėjusi į krepšį kiaušinių, nuvedė mane į Luokės mokyklą pas vokiečių gydytoją. Čia sužeisti kareiviai gulėjo ne tik mokyklos klasėse, bet ir koridoriuje ant neštuvų. Slaugytojomis dirbo rusės merginos. Ligoninė Luokėje buvo iki 1944 m. spalio mėnesio, kol prie miestelio priartėjo frontas ir prasidėjo rusų puolimo. Mirusius kareivius laidojo čia pat, mokyklos kieme. Kartą mūsų giminaitę Jadvygą Šimkienę ištiko apendicito priepuolis. Ją 1944 m. rugsėjo mėnesį Luokėje operavo vokiečių gydytojas. Jis ją vėliau ir mūsų namuose lankė.

1944 m. pradžioje prasidėjo vyrų šaukimas į generolo Povilo Plechavičiaus rinktinę. Nemažai Luokės vyrų į ją įstojo.

1944 m. liepos mėnesį frontas sustojo 25 km nuo Luokės – ties Kuršėnais. Luokę užplūdo pabėgėliai iš Rytų Lietuvos, Kauno. Jie pasakojo baisias istorijas apie tai, kaip grįžę rusai kareiviai žauriai elgiasi su gyventojais. Padažnėjo bombardavimų. Atskridę rusų lėktuvai ant miestelio, pakabindavo „lempą“ ir apšviendavo apylinkę. Vokiečių lėktuvų nebebuvo nė ženklų. Tokia padėtis tęsėsi tris mėnesius. Su pafrontės gyvenimu apsiratome. Į Luokę buvo atvežta daug rusų šeimų iš Staraja Rusios. Mūsų šeima priglaudė rusę su vaiku. Gyventojus pradėjo vartyti kasti apkasų.

Bijodama, kad manęs nepaimtų, nes turėjau jau 16 metų, išvažiavau pas dėdę vaistininką į Žarėnus. Namiškiai liko Luokėje. Žarėnų miestelis buvo sudegintas per 1941 m. mūšį, sudegė ir vaistinė. Dabar dėdė Pranas Juškevičius gyvena miestelio pakraštyje, už kapinių. Gaisrų pašvaistės šviendavo visose pusėse. Tą rudenį žmonės nežinojo, ką daryti – sėti rugius ar palikti dirvonuoti žemę.

Bijodami sovietinių represijų, dalis Lietuvos gyventojų, ypač inteligentai, studentai, Lietuvos valdininkai ir turtingesnieji ūkininkai, traukėsi į Vokietiją, tikėdamiesi, kai karai pasibaigs, įsikurti Vakarų Europos valstybėse, o gal, įsigalėjus teisingai taikai ir pavergtoms šalims atgavus nepriklausomybę, grįžti į Lietuvą. Iš Luokės išvažiavo Kirkučių, mokytojo Mineikos, Micų šeimos, Kirlio dukra Juzytė su vyru, Paškovičiaus vaikai, mano bendraklasiai Julius Dambrauskas ir Vanda Saukaitė, Vieksnelių Kojelių sūnūs Juozas ir Tadas, dukros Vanda ir Modesta, mokytojas Karitonas, buvęs pasienio policininkas J. Taraska, policininkas Račkauskas ir daugelis kitų.

Spalio 8-ąją frontas staiga pajudėjo – prasidėjo didelis rusų armijos puolimas. Visur vyko dideli mūšiai. Luokė per juos skaudžiai

nukentėjo. Į mūsų namą miestelio centre pataikė sviedinys, sudegė vaistinė, Petkevičių namas, daug namų Varnių gatvėje, apie mūsų sodybą žiojėjo didelės bombų išraustos duobės. Prasidėjus bombardavimams tėvai turėjo skubiai palikti namus ir pasitraukti į kaimą, kur taip pat pakliuvo į mūšių sūkurį. Arklius ir kiaules pasiėmė kareiviai, avys išbėgiojo, namus užėmė rusų kareiviai. Tėvai vėl turėjo glaustis Pašatrijoje pas Būtautus. Mano maža 9 metų sesuo Judita, praėjus frontui, ganė karves iki užšalant. Laukuose buvo pilna nesprogusių minų. Ganydama ji pagaliu pažymėdavo rastų minų vietas. Tėvas ir kiti kaimynai prie tokių minų pririšdavo virvę ir atsargiai jas ištraukdavo, nuvilkdavo iki durpyno ir įmesdavo į vandenį. Po karo daug vaikų ir suaugusiųjų žuvo ir susižalojo, bandydami susprogdinti surastus sviedinius ir minas. Mūšiškius ši nelaimė aplenkė.

Aš frontą praleidau Žarėnuose. Mūsų darže vokiečiai pastatė didžiulę patranką – haubicą. Prasidėjus mūšiumi mes slėpėmės netoli namo – upelio pakrantėje iškastoje duobėje; jos dėdė nebuvo spėjęs uždengti. Šalia mūsų apkasos buvo įsikūrę trys vokiečių kareiviai su kulkosvaidžiu. Laimei, jie, kiek pašaudę, nuėjo. Nuo sviedinių sprogdimo gaudė oras ir mes drebėdami tūnojome savo duobėje. Po kurio laiko pro mūsų duobę, aplenkdami miestelį, pradėjo važiuoti rusų tankai. Laimei, kad mūsų apkasas buvo be stogo, kitaip būtų sutraiškę, nes nuo kapinių tvoros mus skyrė tik siauras tarpas. Prie gužėjo pilnas kiemas keistų, aukštų, pilkai nudažytų amerikietišku tankų, ant kurių sėdėjo pėstininkai. Jie tuoj nušovė mūsų šunį ir, atėję prie mūsų duobės, liepė dėdei eiti su jais, nes vaistinėje buvo aptikę bidonus su spiritu ir naminuke. Patys bijojo ragauti, baiminosi, kad nebūtų užnuodyti. Išlipome ir mudvi su šeimininke.

Visą mėnesį apie tėvus nieko nežinojau. Ryšio jokio nebuvo. Tik lapkričio pabaigoje atvažiavo manęs parsivežti mama.

Prasidėjo ilgi sovietinės okupacijos metai. Greitai po to, kai vokiečiai iš mūsų apylinkių pasitraukė, pradėjo šaukti vyrus į sovietinę armiją. Dauguma vaikų nenorėjo joje tarnauti, todėl pradėjo slapstyti.

Sovietai į visus vokiečių okupaciją Lietuvoje pergyvenusius žmones žiūrėjo įtariai. Prasidėjo areštai, o kartu ir partizaninis judėjimas. Visame krašte, ne išimtis ir Luokė, kovai su partizanis buvo įkurta „liaudies gynėjų“, žmonių vadinamų „sribiteliais“, būriai. Kasdien apylinkėje poškėjo šūviai. Nukautus partizanus, atvežę

Paminklinio akmens partizanų rinktinės „Šatrija“ žūties vietoje (Skrudzdynės km., Luokės seniūnija) pašventinimas 2007 m. liepos 14 dieną. Šventina Luokės Visų Šventųjų parapijos kunigas Antanas Putramentas. Fotografas Antanas Ivinskis. Nuotrauka iš Jurgos Gustytės-Ivinskienės rinkinio

į miestelį, sribiteliai numesdavo prie dar nenugriauto Nepriklausomybės paminklo.

Partizanai 1945 m. pradžioje vieną naktį užėmė miestelį, iš Luokės daboklės išleido suimtuosius ir nušovė milicininką. Represijos po to dar labiau sustiprėjo. Prie Telšių kalėjimo sėdėjo ilgiausios eilės moterų su ryšulėliais, norėdamos perduoti maisto savo artimiesiems. Tada aš mokiausi paskutinėje Telšių gimnazijos klasėje.

Mačiau, kaip iš kalėjimo į saugumą Stoties gatvėje sargybiniai varydavo kalinius, už nugaros sudėtomis rankomis. Ir mano tėvą buvo suėmę, bet po kelių dienų paleido, tačiau po metų, 1946 m. sausyje, kai aš jau buvau studentė, vėl suėmė ir nuteisė 10 metų lagerio ir 5 metus tremties.

1945 m., pavasarį, parvažiavusi atostogų iš Telšių, vieną vakarą pamačiau, kaip iš Luokės daboklės (ji stovėjo ant kalno, priešais mūsų namus), žemyn pasileido vyras, kuris pabandė pabėgti, kai buvo vedamas į lauko tualetą. Jis pasuko Varnių

gatve ir namų priedangoje nudūmė tolyn. Tuoj įkandin jo šaudydamas pradėjo bėgti sargybinis, o vėliau ir daugiau sribų. Pabėgti vyrui buvo neįmanoma, nes arti nebuvo nei miško, nei alksnyno. Sribai bėglį nušovė – matėme juos grįžtančius. Vasarą, grėbdama šieną Pašatrijoje, mačiau, kaip kareiviai vedėsi išbalusį vaikina viela surištomis rankomis. Jis nuo armijos slapstėsi savo namuose iškastame bunkeryje. 1947 m. prie Nepriklausomybės paminklo buvo numestas partizanas Alfonsas Mironas-Vaidila (buvusio Luokės seniūno Mirono sūnus). Po metų suėmė ir kitą seniūno Mirono sūnų – Joną, kuris slapstėsi Varnių gatvėje pas davatkėlę. Mačiau jį varomą surištomis rankomis Varnių gatve. Vėliau išvežė ir Mirono šeimą. Žuvo net šeši broliai partizanai Vasiliauskai iš Pavirvytės. Beveik visa jų didelė šeima buvo sunaikinta ir išblaškyta. Daug Luokės valsčiaus gyventojų buvo suminta, nuteista, ištremta.

Luokės miestelio centras XX a. pabaigoje. Danutės Mukienės nuotrauka